

MUISTEMIA URSAN 50-VUOTISTAIPALELTA

Tähti-aika-lehden toimitus on pyytänyt minulta joitakin muistelmia Ursasta sen 50-vuotisen toiminta-ajan johdosta. Olenhan ollut hyvällä "näköalapaikalla" 70%, eli 35 vuotta, Ursan tähänastisesta elinijästä. Ensin sihteerinä 20 vuotta, sitten varapuheenjohtajana 7 vuotta ja vielä puheenjohtajana 8 vuotta.

Ursa syntyi oikeastaan kolme kertaa.

Kirjoista selviää, että silloinen maisteri Yrjö Väisälä oli kutsunut 12.12.1917 kotiinsa muutamia tähtitiedettä harrastavia tuttaviansa perustamaan seuraa, jonka tarkoituksena oli tähtitiedettä harrastavien henkilöiden yhdistäminen koko Suomen tasavallassa (Suomen tasavalta oli silloin vajaan viikon ikäinen - kirj. huom.). Tarkoituksena oli heidän harrastuksensa tukeminen ja eteenpäin vieminen hankkimalla sopivaa kansantajuista kirjallisuutta ja myöskin havaintovälineitä.

Samassa kertomuksessa jatkuu: Sitten tulivat vuoden 1918 tunnetut tapahtumat, jotka keskeyttivät tämänkin yhdistyksen toimintamahdollisuudet.

Asia jäi kuitenkin itämään ja kaksi ja puolta vuotta myöhemmin tapahtui Ursan toinen tuleminen. Tähtitieteellisen seuran perustavassa kokouksessa kokoontuivat jälleen ensiksimmäitun kotiin maisterit Y. Väisälä, U. Pesonen ja O. Jäämaa. Silloin päätettiin perustaa tähtitieteellinen seura ja pohdittiin mikä nimi seuralle annettaisiin. Myös päätettiin, että seura toimi toistaiseksi epävirallisena. Ns Pikku Ursa oli jo 14.10.1921 päättänyt tehdä Ursan julkiseksi yhdistykseksi.

Kolmas ja lopullinen syntyminen tapahtui Suomalaisen reaali-lyseon fysikaalisessa oppisalissa 2.11.1921. Tätä viimeksimainittua päivää pidetään Ursan virallisena syntymäpäivänä. Tähän saakka ja myös tässä kokouksessa oli maist. Väisälä toiminut puheenjohtajana ja maist. Pesonen sihteerinä. Nyt valittiin puheenjohtajaksi maist. V.A. Heiskanen sihteerin ja rahastonhoitajien tehtävien pysyessä edelleen maist. Pesosen käsissä.

Alkuvuodet olivat ilmeisen innostunutta aikaa, Ursasta muodostui yhä laajeneva perhepiiri. Rouvat olivat utterasti mukana. Esitelmä- ja keskustelutilaisuuksia oli usein, tavallisesti oli kahvitunti esitelmien välissä.

Kokouksien jälkeen vietiin kaukoputki jollekin heikosti katuvalaistulle kalliolle ja tehtiin erilaisia havaintoja, vieläpä näytettiin tähtiä yleisöllekin.

Alusta alkaen yhdistys oli tarkoitettu valtakunnalliseksi.

Keväällä 1923 päätettiin, että jos samalta paikkakunnalta vähintään 15 tähtitieteenharrastajaa liittyy yhteen, siitä muodostuu Ursan paikallisosasto, jolle ensi tilassa hankitaan kaukoputki. 1/4 jäsenmaksusta tulee kustannusten peitoksi pää-Ursan hyväksi, mutta 3/4 paikallisosasto voi käyttää omiin menoihinsa ja kaukoputken kuolettamiseen.

Paikallisosastojen historia on varsin kirjava, niitä syntyi ja kuoli ja vieläpä uudestisyntyi. Yleinen ilmiö on ollut, että joukossa täytyy olla joku "vetäjä", joka on todella innostunut asiaan ja saa muut mukaansa. Vuosikertomuksissa, joita minulla ei ole kaikkia käytettävissä, ilmenee, että toimintavuoden 1926 lopussa oli paikallisosastoja Mikkelissä, Joensuussa, Porissa, Tampereella, Turussa, Jyväskylässä ja Piela-vedellä. Useita uusia on sen jälkeen syntynyt ja useita nukahtanut. Kun syksyllä v.1922 ei perustajajäsentä Yrjö Väisälää valittukaan puheenjohtajaksi niinkuin olisi olettanut, näyttää siltä, että hänellä oli väitös-kirjakiireet ja tähtäys Turkuun jo pitkälti suunniteltuna. V. 1923 hän väitteli tohtoriksi, v. 1924 astui v.t. professoriksi Turun suomalaisen yliopiston v.t. fysiikan professoriksi ja 1.3.1925 vakinaiseksi. Hän muodosti Ursan Turun paikallisosastosta itsenäisen yhdistyksen "TURUN URSA r.y.". Päämäärä ja toiminta oli samanlaista kuin Ursankin, mutta ehkä toimeliaampaa, mutta yhteydet olivat heikot, joitakin luentoja tai esitelmien vaihtoja ja siihen, että Ursa ryhtyi alusta alkaen tilaamaan kaikille jäsenilleen Turun Ursan julkaisua "Tähtitaivas", jonka viimeinen numero 31 ilmestyi tänä vuonna 1971.

Omakohteisista muistoista mainittakoon, että tähtitaivas kiinnosti minua jo oppikoulun alaluokilla. Yläluokkalaisena v. 1924 kirjoitin Ursalle ja tiedustelin liittymis- ja toimintamahdollisuuksia. Asia jäi kuitenkin silloin sikseen, samoin kuin en ensimmäisinä ylioppilasvuosinänikaan tullut liittyneeksi Ursaan, vaikka olin kandidaattitutkintoni pääaineeksi valinnut tähtitieteen. Omalaatuista ja varsin poikkeuksellista oli, että vuosikokous 25.10.1929, valitsi minut, ulkopuolisen, sihteerikseen. Näinmuodoin ei auttanut kuin itse "lyödä oma nimi kirjoihin". Sihteerin toimessa olinkin sitten, hoitaen samalla kirjastoa, päivälleen 20 vuotta.

Kun tässä on kysymys vain hajanaisista muistelmista, eikä Ursan historiasta, mainitsen vain hajatietoja erilaisista asioista. Kuten alussa on mainittu, varsinaisia alullepanijoita oli vain kolme. Lopullisessa perustamiskokouksessa jäseniä oli 12, mutta jo elokuussa 1926 niitä oli 314. Kun minulla on puutteellisesti lähdeaineistoa käytettä-

vissä, en osaa sanoa mikä on jäsenluvun maksimi. Sitä onkin vaikea saada kirjojenkaan avulla selville, koska vuosikausia on ollut maksamattomia ja harrastamattomia jäseniä kirjoissa, joskus tämä koskee kokonaisia paikallisosastojakin.

Jäsenet jaetaan kolmeen kategoriaan. Vuosijäseniin, jotka maksavat jäsenmaksunsa vuosittain, vakinaisiin jäseniin, jotka ovat maksaneet 15 vuosijäsenmaksua, ja kunniajäseniin, jotka Ursan hallitus Ursan tarkoituspäätä erityisesti edistäneenä tällaisiksi kutsuu. Ursan kunniajäseniä on tähän mennessä nimetty kuusi:

Järj. numero	Nimi	Syntymävuosi	Kunniajäseneksi kutsumisvuosi	Kuolinvuosi
1	professori Ernst Bonsdorff	1842	1924	1936
2	professori Anders Donner	1854	1926	1928
3	professori Ilmari Bonsdorff	1879	1940	1950
4	Suom. Akat. jäsen Yrjö Väisälä	1891	1941	1971
5	professori V. A. Heiskanen	1895	1948	1971
6	professori Pentti Kalaja	1906	1966	

Mainittakoon, että Väisälän siirto kunniajäseneksi tapahtui hänen 50-vuotispäivänään ja minun siirtoni 60-vuotispäivänäni.

Erittäin ripeätä alkuvuosien toimintaa oli sekin, että Helsingin rahatoimikamarille jätettiin anomus saada rakentaa tähtitorni Kaivopuiston välleille 22.12.1925 ja tähtitornin avajaiset voitiin pitää jo 20.11.1926. Torniin tilattiin 13,5 cm aukolla ja 195 cm polttovälillä varustettu refraktori Saksasta, sillä edellytyksellä, että hinta ei nouse yli silloisen 15000 markan. Nykymarkoissa tuo summa on naurettavan vaatimaton, vain 350 markkaa. Kun sodan aikana haimme professori Pesosen kanssa varmuussyistä refraktorin tornista pois ja siinä touhussa paikalle sijoitetun ilmatorjuntapatterin päällikkö ja mekaanikot avustivat meitä, kertoi prof. Pesonen patterin päällikölle kaukoputken arvokkuudesta ja sen suojelemisen tärkeydestä, mainitsi patterin päällikkönä oleva luutnantti, että heidän patterinsa etäisyydenmittauslaite oli kolmatta kertaa kalliimpi, eikä sitä jatkuvan hälytysvalmiuden takia voitu suojella muuta kuin sadekatoksella.

Aluksi Ursa, erityisesti Helsingin osasto oli jonkinlaista maisteriluokkaa. Muitakin oli esim. prof. Ernst Bonsdorff, jonka suuri rahalahjoitus teki mahdolliseksi Ursan tornin perustamisen. Tähtitornin näyttäjät saivat 20% näyttötuloista. Myöhemmin sisältyi siihen myös eräänlainen perusosa näytettiinpä tähtiä tai ei. Myös sihteeri ja rahastonhoitaja saivat ylitöitään vastaavan palkkion ja puheenjohtaja sai edustusrahaa. Tuo Helsingin maisteriluokka laajeni vähitellen käsittämään koululaiset keskikouluasteelta aina professoreihin (jopa Suomen Akatemian jäsenene) saakka.

Tähtitorninäyttäjät ryhdyttiin tornin valmistuttua näyttämään kahdella kaukoputkella aluksi useammin, mutta sittemmin pakkasten ja pilvisyyden takia vain syyskuisin ja maaliskuu- ja huhtikuussa. Näyttäjät oli yleensä kaksi tai kolme, yksi keräsi rahat ja piti jonossa järjestystä, toiset näyttivät ja selostivat tähtitaivaan näkymiä ja objekteja. Ursa oli hankkinut kaksi filmiä. Näitä johtokunnan jäsenet ja muutkin ursalaiset näyttivät ja selostivat pääosastossa, paikallisissa osastoissa ja muuallakin. Tämäkin oli eräänlaista rahavarojen vahvistamista.

Esitelmiä pidettiin kolmenlaisia. Nuo filmiesitelmät olivat vähälukuisia. Pääosaston esitelmiä oli alkuaikoina viisi, myöhemmin yleensä neljä ja esitelmiä oli alkuaikoina kaksi, myöhemmin yksi, joita oli yhteensä viisi vuoden kuluessa. Eniten esitelmiä pidettiin paikallisosastoissa joko omasta takaa tai pääosastosta lähetettynä, samaan kategoriaan on luettava kansanopistoissa, työväenopistoissa ja muissa yhteyksissä pidetyt maaseutuesitelmät. Näitä pidettiin suurimmaksi osaksi Helsingin Yliopiston kansansivistysrahaston kustannuksella, joten Ursan ei yleensä tarvinnut sijoittaa siihen paljoakaan varoja. Arvioin tällä tavoin pitäneeni lähen 200 esitelmää eri puolilla Suomea. Muitakin tällaisia kierteleviä esitelmätoimijoita oli, niistä lienee ennen muita mainittava prof. Jaakko Tuominen ja prof. Ilmari Bonsdorff, sekä prof. R.A. Hirvonen.

Pääosaston esitelmistä ei yleensä esitelmätoimijalle maksettu mitään.

Pöytäkirjassa 10-vuotistoiminnan johdosta järjestettiin juh-lakokous Karjalaisen osakunnan huoneistossa, jossa puhetta johti puheenjohtaja prof. Ilmari Bonsdorff ja jossa oli läsnä 23 jäsentä. Puheenjohtaja piti myös esitelmän astrologiasta, selostaen ensiksi sen yleisiä motiiveja ja historiikkiä ja syntymähoroskoopissa käytettäviä periaatteita. Pienen väliajan jälkeen toht. V.A. Heiskanen selosti Ursan toimintaa ensimmäisenä kymmenvuotiskautena, jossa yhteydessä kokous seisaalleen nousten kunnioitti edesmenneen perustajajäsenensä maist. Ossian Jäämaan muistoa. Taiteilija Matti Varén luki toimittamansa pirtteän "Stella Novan". Siinä hän ehdotti planetaarion rakentamista Helsinkiin ja johtokunnan vilkkaan keskustelun tuloksena kehoitettiin ajamaan asiaa eteenpäin.

Tämän jälkeen kokous siirtyi hotelli Helsinkiin, josta lähetettiin sähkösanoma kunniajäsenelle valtioneuvos prof. Donnerille ja kirjeellinen tervehdys perustajajäsenelle prof. Yrjö Väisälälle.

Tässä yhteydessä mainittakoon, että jo vuosikertomuksessa 18.10.1921 mainitaan, että "Syksyllä 1921 yhdistykseen liittyi muutamia innokkaita uusia jäseniä - mainittakoon vain Heiskanen ja Varén." Edellisestä tulikin pitkäaikainen puheenjohtaja, Newcomb-Engelmannin suomentaja ja oman kaksiosaisen laajan tähtitieteen kirjoittaja sekä kiitosta ansaitseva esitelmöitsijä. Tait. Varén oli innokas tähtitieteenharrastaja omine kaukoputkineen. Hän oli hauska seuramies ja kirjoitteli verrattomia "Stella Nova" pakinoita Ursan kokousten jälkisitseihiin vanhalla 1600 - 1700-luvun suomenkielellä eri tilaisuuksiin. Hän laati myös vakinaisjäsenadressin.

Kuten 10-v. juhlan jatkossa palkittiin esitelmöitsijä yleensä vain ruokapalkalla jossain lähiravintolassa, jossa mukana oli suurempi tai pienempi osa kokousyleisöä. Tämä perinne lienee hiljalleen vähentyneen tai loppuneen kokonaan.

Ursan historiaa tutkiessa selviää, että alku oli erittäin innokasta ja nimenomaan tähtien tarkastelun linjalla. Myöhemmin se siirtyi enemmän teoreettisten esitelmien ja toverillisen keskustelun linjalle. Esitelmät nimenomaan pääkaupungissa, mutta jossain määrin myös muualla ovat harrastukset hieman aaltoillen jatkuneet entiseen tapaan.

Kun apulaiskaupunginjohtajaksi tultuani en ole voinut seurata läheltä toimintaa ja kun Ursan toimiston aukioloajat sattuvat täsmälleen niiksi kuudeksi tunniksi viikossa, jolloin olen kiinni komiteatyössä, en ole päässyt juuri mukaan, mutta toivon, että kehitys kulkee nousevaa käyrää. Varénin yhteydessä mainittiin planetaarion saamisesta Helsinkiin. Se ei ole ainoa kerta, jolloin sitä on suunniteltu. Vuosien mittaan asiaa on kerta toisensa jälkeen tutkittu. Tampere sai planetaarionsa. Saako Helsinki sen Linnanmäen yhteyteen v. 1974 vai voiko Ursa nyt, kun Tampereelta on saatu varsin positiivisia tuloksia, jouduttaa aikataulua.

Pentti Kalaja